

Michał Németh
Uniwersytet Jagielloński
Kraków

O WPŁYWACH POLSKICH NA JĘZYK KARAIMÓW ŁUCKICH

1. Wprowadzenie

O języku, a właściwie o dialektach używanych przez Karaimów pisano już nieraz, i nieraz poruszano kwestię wpływów słowiańskich wywartych na ten mało znany język (zob. np. Dubiński 1969; 1987; Moskovič, Tukan 1993; Csató 2001). Jednak cechy słowiańskie obecne w dialektach karaïmskich² traktowane były zwykle

² Kwestia „dialektów karaïmskich” wymaga w tym miejscu słowa krótkiego komentarza. Wymieniany w opracowaniach turkologicznych, należący do kipczackiej grupy języków turkijskich (lub *tureckich*) język karaïmski nigdy nie wykształcił jednej ponaddialektalnej normy – a dokładniej: nie istnieje taka dziś, nie możemy mówić o takiej na podstawie istniejących źródeł pisanych, a czy istniała taka przed wywędrowaniem (przypuszczalnie) w XIII w. pierwszych fal osadniczych Karaïmów z Krymu na zachód, a precyzyjniej na tereny, które do dziś dnia zamieszkują lub zamieszkiwali do niedawna (zob. np. Abrahamowicz 2001: 5; Gąsiorowski 2008: 146–152), tego nie wiadomo. W karaïmoznawstwie mówi się więc o trzech dialektach karaïmskich: o trockim (używany w Litwie), łucko-halickim (używany w przeszłości głównie w Łucku i Haliczu) oraz o krymskim. Nazwy pierwszych dwóch dialektów powstały od nazw miast będących głównym ośrodkiem życia poszczególnych społeczności (Troki, Łuck i Halicz), jednak należy pamiętać, że duża część ludności karaïmskiej mieszkała w okolicznych wsiach, lub w innych, bardziej oddalonych od „centrum” miejscowościach (zob. np. Kowalski 1929: VI–VII; Mardkowicz 1933: 22; Sulimowicz 1987: 23; Szyszman 2005: 92–105). Jest to z naszego punktu widzenia ważne choćby z tego powodu, że język ludności wiejskiej na południowo-wschodnich Kresach w pewnym stopniu odbiegał od języka miast.

Należy również powiedzieć, że dialekty trocki i łucko-halicki zwykle określa się mianem języka zachodniokaraïmskiego, aby skontrastować je z dialektem krymskim (wschodniokaraïmskim), który uległ silnym wpływom oguzyjskim – przede wszystkim krymsko-osmańskiemu – i krymsko-tatarskim. Wydzielenie tych dwóch jednostek taksonomicznych wcale nie oznacza jednak, że zachodnio- i wschodniokaraïmski należy traktować z językowego punktu widzenia jako monolityczne. Dialekt trocki i łucko-halicki znacznie się od siebie różnią, a i między karaïmskim używanym (do II wojny światowej) w Łucku i (do dziś dnia przez kilka osób) w Haliczu możemy znaleźć dalsze różnice (szerzej o tym: Németh [w druku]). Podobna jest relacja między trocko-karaïmskim mówionym w przeszłości w Poniewieżu a jego odmianą z Trok. Wreszcie podobnie rzecz się ma z krymsko-karaïmskim, którego teksty charakteryzują się dużą różnorodnością, a ich cechy fonetyczne czy gramatyczne zależą w dużej mierze od tego, jak intensywny był wywarty na nie wpływ oguzyjski (zob. np. Jankowski 2003: 109–116, 123–124; Aqtay 2009 I: 16–21).

jako jedna niepodzielna całość, w wyniku czego wpływy polskie, ukraińskie czy rosyjskie nie zyskały jeszcze osobnego opracowania. Warto więc przyrzeć się problemom związanym w wyróżnieniem wpływu polskiego na język karaimski, i to ze szczególnym uwzględnieniem dialektu łucko-halickiego, bowiem na terenach południowo-wschodnich Kresów sytuacja językowa jest najbardziej złożona.

2. Krótka charakterystyka wpływów słowiańskich

Jednym z powodów takiego stanu badań jest niewątpliwe podobieństwo języków słowiańskich – trudno te wpływy, przede wszystkim strukturalne (syntaktyczne i morfologiczne), od siebie oddzielić. Innymi słowy: ciężko jest odróżnić wpływy jednoznacznie polskie od „potencjalnie polskich”.

Języki słowiańskie oddziaływały na każdy prawie poziom języka karaimskiego: na fonetykę, morfologię, składnię oraz leksykę. Wpływy te możemy podzielić z jednej strony na zwykle zapożyczenia lub kalki, a z drugiej strony na takie, które powodowały zmiany strukturalne. Te pierwsze były w dotychczasowych opracowaniach znacznie częściej poruszane (szczególnie przez badaczy niesłowiańskich), toteż w niniejszym artykule chcielibyśmy tym ostatnim poświęcić nieco więcej uwagi, nie zapominając jednak również o wspomnianych wpływach niestrukturalnych.

Przede wszystkim należy więc wspomnieć o zmianach w fonetyce, do których doszło w wyniku kontaktów ze Słowianami – z tymi wiążą się ciekawsze cechy dialektu łucko-halickiego. Po pierwsze, dialekt ten zatracił charakterystyczne dla języków turkijskich samogłoski przednie labialne, a więc [ö] i [ü]. Uległy one procesowi delabializacji, i tak na przykład odpowiednikami tur. *dört* ‘cztery’ czy *gün* ‘dzień’ są dziś karŁ. *dert* i *k'in*. Drugą charakterystyczną cechą dialektu łucko-halickiego jest pojawienie się spółgłosek palatalnych [č], [č̣], [š], [ž] i [ň] – zwykle przed [i], przed inną spółgłoską zmiękczoną oraz w zdrobnieniach polskiego czy ukraińskiego pochodzenia, jak np. w *Bińca* (← *Sabina*) (ArchSul 52: 22)² czy w *Señuńco* (← ros. *Ceměn*) (ArchSul 52: 3) (o zdrabnianiu imion zob. Sulimowicz 2004: 147). W innych językach turkijskich głoski te pojawiają się bardzo rzadko.

Z zakresu słowotwórstwa warte uwagi jest choćby użycie słowiańskiego przyrostku *-ka* na oznaczenie osób rodzaju żeńskiego. W wyniku tego w języku karaimskim istniała, choć w ograniczony sposób, możliwość utworzenia par wyrazowych

Po trzecie wreszcie warto nadmienić, że elementy słowiańskie w tym języku należą do najmłodszej warstwy wpływów obcych (wpływ ten szczególnie nasilił się dopiero w XIX w.). Znaczenie wcześniejszy i równie silny był wpływ języków perskiego i arabskiego (ok. XI–XIII w.) oraz hebrajskiego jako języka liturgicznego (aż do XIX w.) (zob. np. Kowalski 1926: 4–5; Zajączkowski 1961). Wreszcie warto odnotować wpływ mongolski, który jednak nie był na tyle znamieny (zob. Zajączkowski 1959).

² Część cytowanego materiału łucko-karaimskiego pochodzi z niepublikowanych dotychczas listów pisanych pismem hebrajskim w latach 1841–1923. Materiał ten zostanie w niedalekiej przyszłości wydany – wraz z faksymiliami listów. Dane cytujemy, podając numer katalogowy dokumentu i, po dwukropku, numer wiersza lub wierszy, w których dany fragment został poświadczony. Na końcu artykułu, dla przejrzystości, zamieściliśmy komentarz morfologiczny do cytowanego materiału.

typu *karaj* ‘Karaim’ i *karajka* ‘Karaimka’ (zob. np. Musajev 1964: 96). Jest to cecha osobliwa, zważywszy, że języki turkijskie nie znają kategorii rodzaju gramatycznego. Innym ciekawym zjawiskiem z zakresu słowotwórstwa jest użycie przedrostka *naj-* do tworzenia stopnia najwyższego przymiotników i przysłówków. Wzorowanie stopniowania (w tym przypadku) na konstrukcjach polskich bądź ukraińskich nie sprowadza się jednak wyłącznie do dołączania przedrostka *naj-*. Doszło tu do zmiany głębszej, bo strukturalnej. W językach turkijskich bowiem stopień wyższy tworzy się zwykle za pomocą partykuły użytej przed przymiotnikiem stopnia równego, por. np. tur. *çabuk* ‘1. szybki; 2. szybko’³ → *en çabuk* ‘1. najszybszy; 2. najszybciej’. W karaimskim zaś stopień najwyższy tworzono przy użyciu przedrostka *naj-* dołączonego już do przymiotnika stopnia wyższego, por. np.: karŁ. *terk* ‘szybko’ → *naj terkrek* ‘najszybciej’ (ArchSul 6: 18).

Przejdźmy teraz do wpływów składniowych. Jedną z najbardziej charakterystycznych rodzimych cech języków turkijskich jest znaczne ograniczenie możliwości tworzenia zdań podrzędnych (a więc części zdań z osobnym *verbum finitum*). Są one najczęściej zastępowane grupami przydawkowymi, okolicznikowymi bądź dopełnieniowymi, czy też imiesłowami przysłówkowymi. I tak na przykład zdanie tur. *Arkadaşımın geldiğini gördüm* tłumaczymy jako *Widziałem, że przyszedł mój przyjaciel*, jednak dosłowne tłumaczenie *Widziałem przyjście mojego przyjaciela* pokazuje, że przytoczony przykład zdaniem podrzędnie złożonym nie jest. Ponieważ jest to ogólna cecha typologiczna, należy ją postulować także w odniesieniu do języków kipczackich, w tym do karaimskiego. Czysty pod tym względem typ zdania turkijskiego (o strukturze zdania w językach turkijskich zob. np. Kowalski 1945–1946: 61–65; Gadżijewa 1970) został jednak w językach tych dość wcześnie zaburzony w wyniku kontaktów z językami indoeuropejskimi, w tym przede wszystkim z perskim, a w późniejszym okresie z językami słowiańskimi. W języku łucko-karaimskim pierwotna składnia zdaniowa została już w takim stopniu zniekształcona, że z pierwotnego SOV z szykiem sztywnym zamieniła się w SVO z szykiem luźnym, a szczegółowa analiza syntaktyczna XIX-wiecznych listów prywatnych sprowadza się w zasadzie do analizy porównawczej składni języków słowiańskich (ukraińskiego, polskiego i rosyjskiego).

Przy tym wszystkim podobieństwo składniowe wspomnianych języków słowiańskich najczęściej uniemożliwia dokładne wskazanie języka, na którym składnia karaimska była wzorowana. Jako przykład przytaczamy poniżej dwa karaimskie fragmenty, porównując je z odpowiednimi zdaniami polskimi, ukraińskimi i rosyjskimi oraz ze składnią turecką:

(1) ‘Gubernator napisał do magistratu’ (ArchSul 6: 13)

karŁ.	<i>Gubernator</i>	<i>jazdy</i>	<i>maistratka.</i>
	gubernator	pisać.PRAET3SG	magistrat.DAT
pol.	<i>Gubernator</i>	<i>napisał</i>	<i>do magistratu.</i>

³ Przymiotnik w językach turkijskich może mieć też znaczenie przysłówkowe (por. np. Stachowski 2009: 130).

ros.	<i>Губернатор</i>	<i>писал</i>	<i>магистрату.</i>
ukr.	<i>Губернатор</i>	<i>написав</i>	<i>до ма(з)істрату.</i>
tur.	<i>Vali</i>	<i>belediye</i>	<i>yazdı.</i>
	gubernator	magistrat.DAT	pisać.PRAET3SG

(2) ‘Wyślą chłopca do Łucka’ (ArchSul 52: 13)

karŁ.	<i>Їjerler</i>	<i>cockany</i>	<i>Łuckaga.</i>
	wysyłać.FUT.3PL	chłopak.ACC	Łuck.DAT
pol.	<i>Wyślą</i>	<i>chłopca</i>	<i>do Łucka.</i>
ros.	<i>Пошлют</i>	<i>мальчика</i>	<i>в Луцк.</i>
ukr.	<i>Відправлятимуть</i>	<i>хлопчика</i>	<i>до Луцька.</i>
tur.	<i>Lutsk kentine</i>	<i>bir çocuğı</i>	<i>gönderecekler.</i>
	Łuck miasto.POSS3SG.DAT	ART.INDEF chłopiec.ACC	wysyłać.FUT.3PL

Sytuacja wygląda podobnie na poziomie syntagm nominalnych. Najbardziej bodaj jaskrawym i znanym w turkologii przykładem tego jest zamiana kolejności członów izafetów (tj. połączeń dwóch rzeczowników w jedną całość znaczeniową) pod wpływem słowiańskim. Doszło tu do zmiany typu: *ojca dom+jego* → *dom+jego ojca*. W wyniku tego zamiast spodziewanego zgodnie ze wzorem turkijским **Krymnyn kahallary*⁴ ‘kahały Krymu’, w języku karaimskim mówiło się *kahallary Krymnyn* (ArchSul 51: 13), a więc przydawka dopełniaczowa używana była postpozycyjnie – podobnie jak w języku polskim, ukraińskim czy rosyjskim. Zjawisko to jest zresztą zwykle podawane jako sztandarowy przykład słowiańskiego wpływu syntaktycznego, choć należy pamiętać, że kalkuje on tylko po części odpowiedniki słowiańskie. W omawianych konstrukcjach izafetowych człon przydawkowy stoi bowiem w *genetivie*, a pierwszy człon opatrzony jest sufiksem posesywnym (szyk ten jest obrócony wyłącznie w przypadku struktury *zaimek + rzeczownik*, patrz niżej). A więc jeśli powiemy *bijeńci kyzymnyn* ‘wesele mojej córki’, to będzie to znaczyło dosłownie ‘wesele + jej córki + mojej’, a dopiero opuszczenie wspomnianego sufiksu posesywnego dałoby pełną kalkę semantyczno-morfologiczną. W tym świetle warto więc wspomnieć o tym, o czym dotychczasowe opracowania nie mówiły, mianowicie, że również powyższy, w pełni słowiański model był używany wśród Karaimów: por. *bijeńć’e biżin* ‘na wesele nasze’ (ArchSul 10: 19) zamiast oczekiwanego **bijeńćimiżge biżin*. Co więcej, w tym miejscu odwrócony szyk *rzeczownik + zaimek* odgrywa tę samą rolę co w językach słowiańskich: nadaje wypowiedzi styl bardziej podniosły, uroczysty. Toteż w zasadzie można by powyższy przykład nazwać kalką „syntaktyczno-morfologiczno-stylistyczną”.

Jako przykład innego wpływu morfologiczno-składniowego możemy wymienić choćby łucko-karaimski sufiks narzędnika *-ba ~ -be*, którego użycie często do-

⁴ Poniżej wszystkie nieoznaczone innym kwalifikatorem przykłady karaimskie pochodzą z dialektu łuckiego.

kładnie odzwierciedla konstrukcje słowiańskie z narzędnikiem. Choć na przykład w zdaniu *tenriin bolustuhuba k'elsen*⁵ ‘Niech przyjdzie z Bożą pomocą’ (ArchSul 5: 3–4) użycie narzędnika możemy uznać oczywiście za polską kalkę, to równie dobrze może być on kalką ros. (*придѣт*) с божьей помощью ‘przyjdzie z Bożą pomocą’ czy ukr. (*приїде*) з Божою допомогою id. (zob. również użycie wyrazu *mitpalet* ‘osoba czytająca modły’ w cytowanym niżej karaimskim tekście). Jeszcze ciekawsze jest dla turkologa sformułowanie *ernekbem* ‘jestem przykładem’ (Németh 2006: 38), bowiem do sufiksu narzędnika dołączono tu jeszcze sufiks orzeczenia imiennego (1.sg), aby dokładnie odwzorować strukturę odpowiednich zwrotów słowiańskich.

A więc mamy w tych przykładach do czynienia z oczywistym wpływem słowiańskim, jednak nie sposób orzec: polskim, ukraińskim czy rosyjskim?

Sytuację komplikuje fakt, że Karaimi doskonale znali otaczające ich języki słowiańskie, na Litwie – polski i rosyjski (choć istnieje również nieznaczny wpływ białoruski), na Kresach południowo-wschodnich – polski, ukraiński i rosyjski, a na Krymie – wyłącznie rosyjski. Do tego dochodziła jeszcze wcale dobra znajomość języka hebrajskiego. Wiemy o tym nie tylko z relacji osób starszych, ale również z tekstów (głównie oficjalnych dokumentów) spisanych przez Karaimów w tych językach; wynika to również z opisów życia codziennego Karaimów dokonanych przez osoby postronne⁶. W rezultacie w języku Karaimów z Łucka (i okolic) możemy odnaleźć wpływy z języka polskiego, rosyjskiego i ukraińskiego – i to w zabytkach językowych pochodzących od jednego autora. Dobrym tego przykładem jest choćby krótkie zdanie *Wjenc men eżim nemohu nemedede isleme* ‘Więc ja sam nie mogę nic zrobić’ (ArchSul 6: 8–9), w którym:

1) użyto polskiego spójnika *więc*;

2) skalkowano w połowie rosyjski zwrot *не могу ничего сделать*, ale sam czasownik *не могу* (por. ukr. *не можу*) został poświadczony, wyraźnie pokazując też:

3) ukraińskie nawyki artykulacyjne polegające na spirantyzacji *g > h*⁷.

Odzwierciedla to zresztą również ogólną sytuację językową na tych terenach; pamiętać należy, że stopień przemieszania południowo-wschodniego dialektu kresowego i dialektów ukraińskich czy rosyjskich używanych przez ludność miejscową na północno-wschodniej Ukrainie był znaczny, szczególnie wśród ludności wiejskiej (zob. np. Kurzowa 1985: 340–356; Łesiów 1995: 245ff; Kość 1999: 109–17 czy Rieger 2002: 1012).

Dla pokazania skali tego zjawiska przeanalizujemy krótką próbkę łucko-karaimskiego tekstu z 4 listopada 1909 r. (ArchSul 54: 5–16). List został napisany przez Jakowa Josefa Leonowicza, późniejszego hazzana w Łucku w latach 1914–1917.

⁵ Mamy tu do czynienia z nieregularną formą trybu rozkazującego: *k'elsen* pro *k'elsin*. Zapis ק'לסן (ArchSul 5: 4, 5: 9) ujednoznacznia odczyt jako *k'elsen*.

⁶ Warto tu przytoczyć krótki opis Smolińskiego (1912: 116): „dawniej, według Czackiego [Tadeusz Czacki (1765–1813), prowadził badania wśród Karaimów – uzup. M.N.], w synagogach panował język hebrajski, obecnie jednak Karaimi łuccy, z powodu braku uczonego, tak w modlitwach hazzana [karaimski duchowny – M.N.], jak i w mowie domowej używają tatarsko-tureckiego [przestarzała nazwa języków tureckich – M.N.] narzecza; starsze pokolenie, a z młodszego przeważnie kobiety, mówią czystą bez obcych naleciałości polszczyzną”.

⁷ Wyraz został poświadczony w postaci הַיְמָה, a wiemy, że litera he (ה) nigdy nie była używana dla oznaczenia [g] (zob. Németh 2009: 100–101).

W tym miejscu odstąpiliśmy od pełnej edycji krytycznej tekstu, aby nie przekraczać wąsko wyznaczonych ram niniejszego artykułu. Toteż w komentarzach pozostawiliśmy tylko najważniejsze informacje: te dotyczące wpływów słowiańskich i hebrajskich⁸.

Transkrypcja

[...] [5] Šałam beremen kawoduna śiwerim *duze*⁹ k'erkli, da bildiremen [6] kawoduna k'im kabuł ettim kawodunuzdan bu ajnek'inni [7] bitik *na ścot*¹⁰ *metrykałaryn*¹¹ atuñunuzba¹² deduñunuznun¹³: *Ale*¹⁴ [8] men kanuznu *pereprosetem*¹⁵ da ajtam kanuzga *odkrywjenna*¹⁶ k'im [9] men kanuzga *nemohum*¹⁷ nemedede, bu *interesse*¹⁸ *poradme*¹⁹

⁸ Fragmenty słowiańskie wyróżniliśmy kursywą, fragmenty hebrajskie cytujemy, transliterując, kapitalikami. Wy tłumaczenie morfologiczne wyrazów słowiańskich poświadczonych z karaimskimi sufiksami zamieściliśmy we wspomnianym komentarzu morfologicznym na końcu artykułu.

Kilka uwag odnośnie do transkrypcji: Niektóre spółgłoski w pozycji przed [i] ulegają silnej palatalizacji, co zostało osobno zaznaczone. Spółgłoski [k] i [g] ulegają również silnej palatalizacji przed [e]. Status /t/ i /d/ przed [i] jest niejasny (artykulacja tych głosek przypomina artykulację /k/ i /g/ w takiej pozycji, zob. np. Zajączkowski 1931: 9), jednak wiele wskazuje na to, że w tej pozycji były one, pod wpływem ukraińskim, dorsalne (zob. Németh [w druku]). Aby nie oznaczać akutem dwóch różnych cech fonetycznych – palatalności i dorsalności – dla /t/ i /d/ z artykulacją przesuniętą dorsalnie wprowadziliśmy oznaczenie *đ* i *t*. Dla rozróżnienia zębowego [l] i dźwiękowego [l] posiłkujemy się polską ortografią – wynika to z przyjętej w karaimoznawstwie konwencji. Dźwięk oznaczony literą *h* to dźwięczny welarny spirant; *χ* to jego bezdźwięczny odpowiednik. Wartość fonetyczna w to [v] albo [u] – wymowa wahała się idiolektalnie.

⁹ < Ukr. *дуже* ‘bardzo’. Zmiana *ž* > *z* w dialekcie łucko-halickim jest systemowa. W uproszczeniu możemy rzec, że dialekt ten jest mazurzący (w odróżnieniu od dialektów trockiego i krymskiego), z zastrzeżeniem, że zjawisko to jest niezależne od polskiego dialektalnego mazurzenia.

¹⁰ < Ros. *на счѣт* ‘w sprawie’.

¹¹ < Pol. *metryka* ~ ros. *метрика* id. ~ ukr. *метрика* id. W świetle wyrazu rosyjskiego, odczyt zapisu *מֵטְרִיקָאָלָרִין* jako *metrikalaryn* jest równie prawdopodobny.

¹² KarŁ. *ata* ‘ojciec’ z częstym w polszczyźnie Kresów południowo-wschodnich przyrostkiem hipokorystycznym *-unio* (zob. Kurzowa 1985: 88) – w formie wołacza (*-u*) w roli mianownika (*atuñu* ‘tatuniu’ + *-nuzba* ‘z naszym’). Por. przypis następny.

¹³ KarŁ. *dede* ‘wuj’ z przyrostkiem *-unio* (*deduñu* ‘wujciu’ + *-nuznun* ‘naszego’). Por. przypis poprzedni.

¹⁴ < Pol. *ale* ~ Ukr. *але* id.

¹⁵ Czasownik złożony utworzony według częstego wzoru: *czasownik słowiański* + karŁ. *et-* ‘robić’. Podstawa słowotwórcza czasownika złożonego *pereproset-* pochodzi z ukr. *непенпочуму*. Apokopa samogłoski wygłosowej lub całej sylaby słowiańskiego etymonu przy tego typu złożeniach jest bardzo częsta (zob. np. Dubiński 1969: 141–142).

¹⁶ < Ros. *откровенно* ‘szczerze’ skontaminowane z pol. *odkryć* lub ukr. *відкрити* id.

¹⁷ < Ros. *не могу* ‘nie mogę’ z ukraińską artykulacją ⟨r⟩ jako [h] – z karaimską końcówką osobową I.SG *-m*.

¹⁸ < Pol. *interes* ~ ros. *интерес* id. ~ ukr. *интерес* id.

¹⁹ < Ros. *порадеть* ‘pomóc’ ~ ukr. *порадити* ‘doradzić’. Podstawa słowotwórcza czasownika pochodzi z ros. *порадеть* ‘pomóc’ ~ ukr. *порадити* ‘doradzić’ (zob. też uwagę wyżej przy *pereprosetem*).

bo²⁰ nećik [10] eziñiz bilešiz²¹ k'im metrykalar k'ełmejdi mana bo men ġiwilmen hanuz [11] utweryżenyj²² duχownyj²³ upravleñijeden²⁴. Meñi ino²⁵ obśesctwo²⁶ [12] iźibratti²⁷ tymčasom²⁸ mitpalełbe²⁹ a artyk mende joχtu [13] žadnyj³⁰ prawołarym³¹ metrykalarga. Kołam kanuznu artyk mana [14] jazmanyž buñdij intereste. Kłedim ajtma metrykalar ićin bo [15] oł ġiwildi meñim interešim bo oł mana ino kompromita- [16] cija³² bo oł mana wafš³³ k'ełmejdi, ne moje djelo³⁴ WDY LMBYN³⁵. [...] [28] Artyk joχtu mana ne jazma ino duze k'erkli šalom beremen [29] kanuzga ta³⁶ karyndasynyz- ga HB³⁷ Mošege da bar syjly mišpaχa- [30] nyzga LMGDWL W'D QTN³⁸. [...]

Tłumaczenie

[...] [5] Przesyłam drogiemu Panu bardzo gorące pozdrowienia i informuję [6] Pana, że otrzymałem od Pana w ten piątek [7] list w sprawie metryk tatusia i wujka. Ale [8] ja Pana przepaszam i mówię Panu szczerze, że [9] ja Panu nie mogę nic doradzić w tej sprawie, bo jak [10] sam Pan wie, metryki nie przyszły do mnie, bo ja nie jestem jeszcze [11] zatwierdzony przez zarząd duchowny. Mnie tylko związek [12] wybrał w międzyczasie na mitpaleła³⁹ i nie mam już [13] żadnych praw do metryk. Proszę Pana, aby Pan do mnie więcej już [14] nie pisał w takiej sprawie. Chciałem pomówić o metrykach, bo [15] to nie jest mój interes, bo to tylko dla mnie kompromitacja [16] bo te [metryki] do mnie w ogóle nie dotarły, to nie moja sprawa, mądrej głowie dość dwie słowie. [...] [28] Już nie mam nic do napisania, tylko bardzo gorąco

²⁰ < Pol. *bo* ~ ukr. *бо* id.

²¹ Fragment *nećik eziñiz bilešiz* kalkuje pol. *jak sami wiecie* lub ukr. *як самi знаєтe* id.: *nećik* 'jak, w jaki sposób' + *eziñiz* 'wy sami' + *bilešiz* 'wiecie'.

²² < Ukr. *утвердження* 'zatwierdzony'.

²³ < Ros. *духовный* 'duchowny' ~ ukr. *духовний* id.

²⁴ < Ros. *управление* 'zarząd'.

²⁵ < Pol. *ino* 'tylko' ~ ukr. *іно* id. (ESUM II 306–307).

²⁶ < Ros. *общество* 'związek' ↔ pol. *-ctwo* tworzące *nomina abstracta*. W oryginalnym zapisie: *אובשיסצטבו*.

²⁷ < Ros. *избрать* 'wybrać'. Podstawa słowotwórcza *iźibrat-* jest wynikiem ściągnięcia ros. *избрать* 'wybierać' i karŁ. *et-* 'czasownik posiłkowy; dosł. robić'.

²⁸ < Ukr. *тимчасом* 'tymczasem, w międzyczasie'.

²⁹ Narzędnik dołączony do wyrazu *mitpaleł* 'osoba czytająca modły' odzwierciedla rekcję ros. *избрать кем* 'wybrać na kogoś' lub ukr. *обрати ким* id.

³⁰ < Pol. *żaden* z końcówką *-yj* (< ukr.) – częstą w południowo-wschodnim dialekcie kresowym (zob. Kość 1999: 119).

³¹ < Pol. *prawo* ~ ros. *право* id. ~ ukr. *право* id.

³² < Pol. *kompromitacja*.

³³ < Ros. *вовсе* '(z przeczeniem) wcale'.

³⁴ < Ukr. *не мое діло* 'nie moja sprawa' ↔ ros. *не мое дело* id.

³⁵ Chodzi tu o to hebrajski zwrot לְמַבֵּן וְדִי, odpowiednik polskiego przysłowia 'mądrej głowie dość dwie słowie'.

³⁶ < Ukr. *ма* 'i'.

³⁷ הַב': Abrewiatura hebrajskiego הַבְּחֹר 'młody człowiek'. Wyraz ten był używany jako tytuł w odniesieniu do kawalerów.

³⁸ Hebr. לְמִנְיָוֹל וְעַד-קֶטָן 'od najmniejszego aż do najmniejszego' (por. Księga Estery 1: 5).

³⁹ < Hebr. מִתְפַּלֵּל 'osoba czytająca modły'.

pozdrawiam [29] Pana i pańskiego brata kawalera Moszego⁴⁰, i wszystkich pańskich szacownych krewnych [30], od najmniejszego aż do największego. [...]

Wreszcie wspomnieć należy, że dalsze kłopoty w analizie danych słowiańskich sprawia to, że Karaimi w dużej mierze posługiwali się pismem hebrajskim, w którym możliwości zapisu samogłosek, a także niektórych nieznanymi językowi hebrajskiemu spółgłosek, były mocno ograniczone. Widać to w szczególności wtedy, gdy mamy do czynienia z tekstem niewokalizowanym. W takich wypadkach odczytania poszczególnych słów czy całych fragmentów są wysoce niejednoznaczne, tym bardziej że ortografia nigdy nie została ustandaryzowana. Np. zapis נְצַלְנִיק (ArchSul 7: 25) możemy odczytać jako *nacalnik* albo *nacalnyk*, w zależności od tego, czy jako etymon przyjmujemy ros. *начальник* ‘naczelnik’ czy ukr. *начальник* id. Podobnym przykładem jest zapis פּוּרִי (ArchSul 46: 9), który można odczytać jako *puk’i* ‘dopóki’ < pol. *póki* lub jako *poky* < ukr. *поки* id. Nie mamy natomiast wątpliwości przy odczycie פּוּקִי (ArchSul 2: 30), bowiem w pełni zwokalizowana postać w tym przypadku ujednoznacznia nam pochodzenie ukraińskie.

3. O wpływie polskim

Mając do czynienia z taką sytuacją językową i z takim stanem badań, trudno się dziwić, że nie podjęto się dotychczas opracowania wpływów słowiańskich w podziale na poszczególne języki słowiańskie czy ich dialekty. Duża liczba konstrukcji gramatycznych, kalkowanych zwrotów, czy też leksemów, o który można powiedzieć li tylko, że są „słowiańskie”, zniechęcała badaczy do dalszych dociekań. Znamienne jest choćby to, że nawet Omeljan Pritsak, turkolog polsko-amerykański ukraińskiego pochodzenia, któremu powierzono napisanie rozdziału o języku karaimskim w nader ważnym dla turkologii kompendium wiedzy *Philologiae Turcicae Fundamenta* (Pritsak 1959), nie poświęcił uwagi temu problemowi, choć kilka zdawkowych stwierdzeń we wspomnianym artykule wskazuje na to, że widział on związek między niektórymi zjawiskami fonetycznymi w dialekcie łucko-halickim, a takimiż w dialektach ukraińskich (zob. *ibid.*: 329)⁴¹.

Oczywiście nie znaczy to, że wpływ polski był trudny do udowodnienia, czy też, że był nieznaczny. O roli języka polskiego w kształtowaniu potocznego języka karaimskiego⁴² świadczy choćby duża liczba zapożyczeń leksykalnych oraz to, że nie ograniczają się one wyłącznie do imion (które, jak wiemy, języki „najchętniej” zapożyczają), ale znajdziemy w tej grupie zapożyczonego słownictwa również znaczną ilość spójników, czasowników, czy nawet poszczególne partykuły. Wiele jest również kalkowanych polskich frazeologizmów czy innych związków składniowych; np. *albo* ‘albo’ (ArchSul 51: 42), *ańi ... ańi ...* ‘ani ... ani ...’ (ArchSul 10: 10),

⁴⁰ *Mosze* (< hebr. מֹשֶׁה) to karaimski odpowiednik imienia *Mojżesz*.

⁴¹ O wpływie adstratu ukraińskiego na dialekt łucki zob. Németh [w druku].

⁴² Język literacki, a przede wszystkim język tekstów liturgicznych cechował się daleko idącą „czystością”, co w zasadzie oznaczało, że wystrzegano się w nim sławizmów. Starsze zapożyczenia arabskie, hebrajskie czy perskie zwykle nie były przez autorów takich tekstów odczuwane jako obce.

jednadze ‘jednakże’ (KRPS 269), *jezeli* ‘jeżeli’ (ArchSul 7: 13), *ńim* ‘nim’ (ArchSul 52: 26), *puk’i* ‘póki’ (ArchSul 46: 9), *tedy* ‘tedy’ (ArchSul 52: 9), *wjenc* ‘więc’ (ArchSul 2: 6), a także *cynamon* ‘cynamon’ (KRPS 616), *ksonze* ‘książę’ (KRPS 343), *los* ‘los’ (KRPS 399), *ńespodzany* ‘niespodziany’ (ArchSul 8: 16), *rok* ‘rok’ (ArchSul 7: 21), czy spośród czasowników: *staracetme* ‘starać się’ (ArchSul 2: 26), *zaspokojcetme* ‘zaspokoić’ (ArchSul 7: 19) itp.

Z grupy kalkowanych zwrotów możemy przytoczyć np. *bohur ujat* ‘będzie wstyd’ (ArchSul 41: 21), *jazyz k’im ijmediler* ‘napiszcie, czy nie wysłali’⁴³ (ArchSul 8: 17–18), *jillar bunar* ‘lata temu’⁴⁴ (Németh 2006: 27), *łaskanyzdan* ‘z łaski swojej’ (ArchSul 54: 31), czy też *ukazda turady* ‘w ukazie stoi (= jest napisane)’ (ArchSul 2: 5) (por. również komentarz morfologiczny na końcu artykułu).

Jednak jednym z najbardziej złożonych i, jak się okazuje, najbardziej „pouczających” przykładów wpływu strukturalnego języka polskiego na dialekt łucki jest użycie biernika z przyimkami pochodzenia słowiańskiego (a w zasadzie prepozycjami), o czym w dotychczasowej literaturze wzmiankowano, jednak nie podjęto się wyjaśnienia tego zjawiska. Z punktu widzenia turkologa bowiem konstrukcje typu *do k’ińni* ‘do dnia’ (Pritsak 1959: 333), *podluk har birińin borcun* ‘według długów każdej osoby z osobna’ (ArchSul 6: 19–20), *po dunjany* ‘po świecie’ (Pritsak 1959: 333) czy *po ol adreśni* ‘według tego adresu’ (ArchSul 5: 7) są nietypowe nie tylko dlatego, że językiem turkijskim kategoria prepozycji jest obca, ale też i dlatego, że biernik nigdy w nich nie występuje w połączeniu z postpozycjami. W konsekwencji nie oczekiwaloby się go również i w takich zwrotach, w których prepozycje przejmują rolę postpozycji.

Opierając się wyłącznie na danych literackich, niektóre takie zwroty moglibyśmy tłumaczyć wpływem słowiańskim, polegającym na przejmowaniu odpowiednich zwrotów z równoczesną substytucją genetiwu przez akuzatiw, por. *do k’ińni* (ACC) ← *do dnia* (GEN) czy *podluk borcun* (ACC) ← *podług długu* (GEN). Byłoby to o tyle niepozabawione racji, że w językach turkijskich zakres użycia genetiwu jest ograniczony prawie wyłącznie do wyrażania przynależności albo jako przydawka albo jako orzecznik orzeczenia imiennego, a z postpozycją łączy się bardzo rzadko: tylko jeśli określona postpozycja stoi po zaimku. Z drugiej strony, w językach słowiańskich w deklinacji męskiej genetiwas często równa się akuzatiwowi, toteż Karaimi, używając słowiańskich zwrotów, mogli w procesie kalkowania zastępować słowiański genetiwas „najbliższym” mu przypadkiem – własnym akuzatiwem.

Natomiast znajdziemy szereg takich zwrotów karaimskich, których opisaniem wyżej procesem wyjaśnić się nie da. Świadczą o tym chociażby wspomniane *po dunjany* ← *po świecie* (LOC) ~ ros. *no cwemy* (DAT) ~ ukr. *no cwimy* (DAT) i *po ol adreśni* ← ros. *no etom adpecy* (DAT), ukr. *no ńbomy adpecy* (DAT). Ostatecznie można by założyć, że powstały one *per analogiam* do powyższego mechanizmu, ale wówczas musielibyśmy przyjąć, że zapożyczanie konstrukcji ze słowiańskim genetiwem było

⁴³ Składnia turkijska wymagałaby w tym miejscu czasownika niezaprzeczonego użytego z partykułą pytajną, a więc: *ijdiler mo* ‘czy przysłali; dosł. *przysłali + czy*’, a nie czasownika zaprzeczonego.

⁴⁴ Przykład ten jest szczególnie ciekawy, gdyż *bunar* to forma datiwu zaimka wskazującego *bu* ‘ten’, a więc chodzi tu o ‘temu’ jako o zaimek wskazujący.

szczególnie częste, a potrzeba zastępowania go akuzatiwem szczególnie silna⁴⁵, czego oczywiście dowieść się nie da.

Polskimi danymi dialektalnymi kwestię tę można wytłumaczyć znacznie prościej. Otóż z pracy Kurzowej (1985: 92–93) dowiadujemy się, że w polszczyźnie południowo-wschodnich Kresów bardzo często dochodzi do użycia biernika zamiast ogólnopolskiego dopełniacza, a dotyczy to między innymi użycia biernika po przyimkach, por. np. pol. dial. *aby inu du Franki imieniny duciongnonć* (= ogpol. *aby tylko dociągnąć do imienin Franki*) czy *według te ukulicznuść* (= ogpol. *według tej okoliczności*) (ibid.: 92–93). Przyjmując taki właśnie polski wpływ gwarowy (za którym przemawia również geografia językowa), przede wszystkim nie musimy zakładać substytucji przypadków na gruncie karaimskim, a rozprzestrzenianie się akuzatiwu w gwarach polskich w pewnym stopniu uzasadnia tendencję do nadużywania akuzatiwu w karaimskim i daje solidniejsze podstawy do tłumaczenia analogią poświadczenia akuzatiwu w tych zwrotach, w których w językach słowiańskich nie ma ani biernika, ani dopełniacza.

Co więcej, akuzatiw pojawia się nie tylko w konstrukcjach z przyimkami pochodzenia słowiańskiego, ale również z rodzimymi postpozycjami. Przykładem tego jest choćby zwrot *bu ajny dejin* ‘do tego miesiąca’ (ArchSul 7:18–19), który zapewne odzwierciedla pol. dial. **do ten miesiąc* (używając oczywiście form literackich), a akuzatiw występuje w nim z rodzimą postpozycją *dejin* ‘aż do, po’, która zwykle łączy się z datiwem (zob. np. Musajew 1964: 319–320). Tego typu przykłady są o tyle ważne, że świadczą o głębszym wpływie strukturalnym – nie są już bowiem wynikiem zwykłego kalkowania zwrotów.

O głębokości owego wpływu strukturalnego świadczy również to, że w odpowiednikach karaimskich pewnych słowiańskich określeń dochodziło często do nietypowego użycia akuzatiwu, mimo że nie występują w nich ani prepozycje, ani postpozycje. W wyniku tego w listach prywatnych znajdziemy zwroty typu *bu ajny* ‘w tym miesiącu’ (ArchSul 7: 21), *bu haftany* ‘w tym tygodniu’ (ArchSul 47: 29; 51: 8), *bu ajnek’iñni* ‘w ten piątek’ (ArchSul 54: 6), czy *oł waχtny* ‘w tym czasie; wtenczas’ (ArchSul 47:25). W tekstach drukowanych nie znajdziemy już takich konstrukcji, co świadczy o tym, że Karaimi odbierali je raczej jako formy potoczne, wypierające poprawne gramatycznie *bu aj* (NOM) ~ *bu ajda* (LOC), *bu hafta* (NOM) ~ *bu haftada* (LOC), *bu ajnek’in* (NOM) ~ *bu ajnek’inde* (LOC) i *oł waχtta* (LOC).

4. Podsumowanie

Można więc stwierdzić, że wskazanie wyraźnych polskich wpływów jest łatwe tylko z pozoru. Owszem, możemy powiedzieć, że wpływ polski na karaimski używany w Łucku był bardzo silny, podobnie jak i wpływ ukraiński czy rosyjski, jednak ze względu na podobieństwo tych języków większość owych wpływów należy trak-

⁴⁵ W odróżnieniu od karaimskiego trockiego, w którym znajdziemy konstrukcje typu *karT. koło Baša-nyñ* (GEN) ← *koło Basi* (zob. Csató 2001: 275), a więc konstrukcje przyimkowe z genetiwem. Zdaje się jednak, że mimo wszystko jest to zjawisko rzadkie w dialekcie trockim.

tować ogólnie jako słowiańskie lub „potencjalnie” polskie, rosyjskie czy ukraińskie. W wypadku niektórych autorów dane biograficzne lub analiza idiolektu może i pozwoliłaby nam odpowiedzieć na pytanie, który z tych języków wywarł największy wpływ na język danej osoby (zachowane teksty bowiem pokazują, że idiolekty bardzo się różniły pod tym względem między sobą), jednak zważywszy na stopień przemieszania wspomnianych języków słowiańskich w okresie, gdy oddziaływały one najbardziej znacząco na język karaimski, wydaje się to zadaniem niebywale trudnym i niekoniecznie gwarantującym powodzenie. Wreszcie warta podkreślenia jest sprawa wyżej wspomnianego wpływu dialektalnego, polegającego na użyciu biernika zamiast dopełniacza w listach prywatnych, pisanych językiem potocznym, bowiem pokazuje to, jak ważne są wciąż edycje krytyczne tekstów źródłowych tego mało poświadczanego języka.

5. Komentarz morfologiczny

Celem komentarza morfologicznego jest wyjaśnienie struktury morfologicznej cytowanych w pracy postaci karaimskich. Umieściliśmy w nim wszystkie formy wyrazowe przytoczone z sufiksami gramatycznymi. Reszta cytowanego materiału, np. formy w mianowniku, nieodmienne części mowy itp., została wytłumaczona bezpośrednio w tekście. Kropką oznaczyliśmy granice morfologiczne.

<i>adreś.ni</i> : adres.ACC	<i>eż.im</i> : sam.POSS1SG
<i>aj.da</i> : miesiąc.LOC	<i>eż.iñiz</i> : sam.POSS2PL
<i>ajnek'in.de</i> : piątek.LOC	<i>giwil.dı</i> : nie.COPULA3SG
<i>ajnek'in.ni</i> : piątek.ACC	<i>giwil.men</i> : nie.COPULA.1SG
<i>aj.ny</i> : miesiąc.ACC	<i>hafta.da</i> : tydzień.LOC
<i>ajt.a.m</i> : mówić.PRAES.1SG	<i>hafta.ny</i> : tydzień.ACC
<i>ajt.ma</i> : mówić.INF	<i>ij.dı.ter</i> : wysyłać.PRAET.3PL
<i>atuñu.nuz.ba</i> : tatuś.POSS2PL.INSTR	<i>ij.er.ter</i> : wysyłać.FUT.3PL
<i>ber.e.men</i> : dawać.PRAES.1SG	<i>ij.me.dı.ter</i> : wysyłać.NEG.PRAET.3PL
<i>bijeñć.i</i> : wesele.POSS3SG	<i>interes.te</i> : interes.LOC
<i>bijeñć.imiż.gė</i> : wesele.POSS1PL.DAT	<i>interes.im</i> : interes.POSS1SG
<i>bijeñć.k'e</i> : wesele.DAT	<i>isle.me</i> : robić.INF
<i>bil.dır.e.men</i> : wiedzieć.CAUS.PRAES.1SG	<i>iżibrat.ti</i> : wybierać.[czasownik posiłkowy]. PRAET3SG
<i>bil.e.şiz</i> : wiedzieć.PRAES.2PL	<i>jaz.dy</i> : pisać.PRAET3SG
<i>bir.i.nin</i> : jeden.POSS3SG.GEN	<i>jaz.ma</i> : pisać.INF
<i>biż.in</i> : my.GEN	<i>jaz.ma.nyz</i> : pisać.NEG.IMPERAT2PL
<i>borc.u.n</i> : dług.POSS3SG.ACC	<i>jaz.nyz</i> : pisać.IMPERAT2PL
<i>boł.ur</i> : być.FUT3SG	<i>jil.lar</i> : rok.PL
<i>bolusluh.u.ba</i> : pomoc.POSS3SG.INSTR	<i>joř.tu</i> : nie ma.COPULA3SG
<i>bun.ar</i> : ten.DAT	<i>kahał.lary</i> : kahał.POSS3PL
<i>cocka.ny</i> : chłopiec.ACC	<i>kanuz.ga</i> : pan.DAT
<i>deduñu.nuz.nun</i> : wujek.POSS2PL.GEN	<i>kanuz.nu</i> : pan.ACC
<i>dunja.ny</i> : świat.ACC	<i>karyndas.ynyz.ga</i> : brat.POSS2PL.DAT
<i>ernek.be.m</i> : przykład.INSTR.COPULA1SG	<i>kawod.u.na</i> : pan.POSS3SG.DAT
<i>et.ti.m</i> : robić.PRAET.1SG	

kawod.unuz.dan: pan.POSS2PL.ABL
k'el.me.j.dī: przychodzić.NEG.PRAES.3G
k'el.sen: przychodzić.IMPERAT3SG
k'ín.ńi: dzień.ACC
kle.đi.m: chcieć.PRAET.1SG
kol.a.m: prosić.PRAES.1SG
Krym.nyn: Krym.GEN
kyz.ym.nyn: córka.POSS1SG.GEN
łaska.nyz.dan: łaska.POSS2PL.ABL
Łucka.ga: Łuck.DAT
maistrat.ka: magistrat.DAT
mana: ja (DAT)
men.de: ja.LOC
meń.i: ja.ACC
meń.im: ja.GEN
metryka.lar: metryka.PL
metryka.lar.ga: metryka.PL.DAT
metryka.lary.n: metryka.POSS3PL.ACC
mışpaça.nyz.ga: krewni.POSS2PL.DAT

mitpalet.be: osoba czytająca modły.INSTR
Moše.đe: Mosze.DAT
naj terk.rek: naj.szybko.COMP
nemohu.m: nie mogę.1SG
perepros.et.e.m: przepraszać.czasownik posił-
 kowy.PRAES.1SG
porad.me: doradzić.[czasownik posiłkowy].INF
prawo.lar.ym: prawo.PL.POSS1SG
starac.et.me: starać się.czasownik posiłkowy.INF
śiwer.im: drogi.POSS1SG
tenri.ńin: Bóg.GEN
terk.rek: szybko.COMP
tur.a.dy: stać.PRAES.3SG
ukaz.da: ukaz.LOC
uprawljeńije.den: zarząd.ABL
waxt.ta: czas.LOC
waxt.ny: czas.ACC
zaspokoje.et.me: zaspokoić.czasownik posiłko-
 wy.INF

Literatura

- ABRAHAMOWICZ Z., 2001, *Dzieje Karaimów w Haliczu*, wyd. S. Gąsiorowski, „Przegląd Orientalistyczny” 1–2, s. 3–16.
- ArchSul = Prywatne archiwum A. Sulimowicz [Warszawa].
- AQTAY G., 2009, *Eliyahu Ben Yosef Qilci's Anthology of Crimean Karaim and Turkish Literature. Critical Edition with Introduction, Indexes and Facsimile*, I–II, (= *Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi* 8), İstanbul.
- CSATÓ É.Á., 2001, *Syntactic code-copying in Karaim*, [w:] Ö. Dahl, M. Koptjevskaja-Tamm (red.), *The Circum-Baltic Languages. Typology and Contact*, Amsterdam–Philadelphia, s. 271–283.
- DUBIŃSKI A., 1969, *Über die slawischen Einflüsse in der karaimischen Sprache*, „*Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*” 15, s. 139–144.
- DUBIŃSKI A., 1987, *Славянские элементы в тюркских языках на территории Польши Литвы и Украины*, [w:] A. Piłaszewicz, J. Tulisow (red.), *Problemy języków Azji i Afryki*, Warszawa, s. 175–185.
- ESUM = O.C. MEENYČUK i in. (red.), *Етимологічний словник української мови*, I–, Київ 1982–.
- GADŽIJEVA, N.Z., 1970, *Bauformen zusammengesetzter Sätze in den Turksprachen*, „*Ural-Altäische Jahrbücher*“ 42, s. 69–76.
- GĄSIOROWSKI S., 2008, *Karaimi w Koronie i na Litwie w XV–XVIII wieku*, Kraków–Budapest.
- JANKOWSKI H., 2003, *On the Language Varieties of Karaims in the Crimea*, „*Studia Orientalia*” 95, s. 109–130.
- KOŚC J., 1999, *Polszczyzna południowokresowa na polsko-ukraińskim pograniczu językowym w perspektywie historycznej*, Lublin.

- KOWALSKI T., 1926, *Język karaimski*, „Myśl Karaimska” 2/3, s. 3–7.
- KOWALSKI T., 1929, *Karaimische Texte im Dialekt von Troki*, „Prace Komisji Orientalistycznej Polskiej Akademii Umiejętności” XI, Kraków.
- KOWALSKI T., 1945–1946, *Próba charakterystyki języków tureckich*, „Myśl Karaimska” 23/1, s. 35–73.
- KURZOWA Z., 1985, *Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku*, Kraków [rozszerzone wydanie 2006].
- KRPS = N.A. BASKAKOV, S.M. SZAPSZAŁ, A. ZAJĄCZKOWSKI (red.), *Słownik karaimsko-rosyjsko-polski*, Moskwa 1974.
- ŁESIÓW M., 1995, *Zagadnienie polsko-ukraińskich wzajemnych stosunków językowych*, „Rozprawy Slawistyczne” 10, s. 245–258.
- [MARDKOWICZ A.], 1933, *Sifcegi sałalarnyn [= Lista wsi]*, „Karaj Awazy” 6, 22.
- MOSKOVIČ W., TUKAN B., 1993, *The Slavic Component in the Dialects of the Karaim Language* [w:] W. Moskovič, Sh. Shvarzband, A. Alekseev (red.), *Jews & Slavs*, I, Jerusalem–St.Petersburg, s. 296–303.
- MUSAJEV 1964: K.M. Мусаев, *Грамматика караймского языка. Фонетика и морфология*, Москва.
- NÉMETH M., 2006, *Nieznane wiersze karaimskie Sergiusza Rudkowskiego (dialekt łucko-halicki). Edycja krytyczna* [niepublikowana praca magisterska, Instytut Filologii Orientalnej UJ], Kraków.
- NÉMETH M., 2009, *Errors with and without Purpose: A. Mardkowicz's Transcription of Łuck Karaim Letters in Hebrew Script*, „Studia Linguistica Universitatis Iagiellonicae Cracoviensis” 126, s. 97–106.
- NÉMETH M., [w druku], *A Different Look on the Lutsk Karaim Sound System (from the Second Half of the 19th Century on)*, „Studia Linguistica Universitatis Iagiellonicae Cracoviensis” 128.
- PRITSAK O., 1959, *Das Karaimische*, [w:] J. Deny i in. (red.), *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Wiesbaden, s. 318–340.
- RIEGER J., 2002, *O różnych rodzajach polszczyzny na Ukrainie (uwagi o języku polskich wsi i przysiółków szlacheckich)*, [w:] J. Okoniowa, B. Dunaj, (red.), *Studia dialektologiczne II*, Kraków, s. 95–109.
- SMOLIŃSKI J., 1912, *Karaimi i bożnica ich w Łucku*, „Ziemia. Tygodnik krajoznawczy ilustrowany” 1, s. 116–119.
- STACHOWSKI M., 2009, *Gramatyka języka tureckiego*, wyd. 2, Kraków.
- SULIMOWICZ A., 1987, *Karaimi w Polsce i na Litwie (do 1945 roku)*, [w:] *Pieniężnińskie spotkania z religiami 3*, E. Śliwka, A. Dubiński (red.), *Karaimi. Materiały z sesji naukowej*, Pieniężno.
- SULIMOWICZ A., 2004, *Imiona Karaimów z Halicza*, [w:] E. Siemieniec-Gołaś (red.), *Wśród jarłyków i fermanów. Materiały z sesji naukowej poświęconej pamięci dra Zygmunta Abrahamowicza*, Kraków, s. 143–149.
- SZYSZMAN Sz., 2005, *Karaimizm. Doktryna i historia*, Warszawa.
- ZAJĄCZKOWSKI A., 1931, *Krótki wykład gramatyki języka zachodnio-karaimskiego (narzecze łucko-halickie)*, Łuck.
- ZAJĄCZKOWSKI W., 1959, *Die mongolischen Elemente in der karaimischen Sprache*, „Folia Orientalia” 1/2, s. 296–302.
- ZAJĄCZKOWSKI W., 1961, *Die arabischen und neupersischen Lehnwörter im Karaimischen*, „Folia Orientalia” 3/1–2, s. 177–212.

Skróty

acc. = *accusativus*; **art. indef.** = *articulus indefinitus*; **caus.** = *causativum*; **comp.** = *comparativus*; **dat.** = *dativus*; **dial.** = dialektny; **fut.** = *futurum*; **gen.** = *genetivus*; **hebr.** = hebrajski; **imperat.** = *imperativus*; **karŁ.** = dialekt łucki języka karaimskiego; **karT.** = dialekt trocki języka karaimskiego; **loc.** = *locativus*; **neg.** = *negatio*; **nom.** = *nominativus*; **ogpol.** = ogólnopolski; **pl.** = *pluralis*; **pol.** = polski; **poss.** = *possessivus*; **praet.** = *praeteritum*; **ros.** = rosyjski; **sg.** = *singularis*; **tur.** = turecki (język turecki używany w Republice Turcji); **ukr.** = ukraiński.

Symbole

- < pochodzi z...
- > zapożyczenie do...
- ← derywacja; kierunek kalkowania; rozwój semantyczny
- derywacja; kierunek kalkowania; rozwój semantyczny
- ↔ skontaminowane z...
- ~ lub; alternuje z...
- * postać hipotetyczna

About the Polish influence on the dialect of Lutsk Karaims Summary

Although a number of authors have already outlined the Slavonic components in Karaim, the Polish, Russian or Ukrainian elements have yet to be addressed separately. The reason for such a state of affairs is that the above mentioned Slavonic languages are very similar to one other, hence many features of Slavonic origin in Karaim are simply indistinguishable as far as their precise roots are concerned. Describing the Slavonic influx on a language by language basis is a difficult task, all the more so as the Slavonic languages spoken by local populations often overlap with one other. This article attempts to introduce the problem to non-Turcologists and outline the main features of the Slavonic influence in this respect. Special attention is paid to Polish influences in the Lutsk Karaim dialect.